

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ: АРХЕОЛОГІЯ В НАУКМА

Україна має давнє і яскраве доісторичне минуле. Події, що сталися на українських територіях у первісні часи, були підґрунтям не тільки власне української національної історії, а й суттєво вплинули на історію всієї Східної Європи, а деякі з них зумовили історичні долі народів величезних обширів Євразійського континенту. Пояснюється це геополітичним місцем України на карті Європи. Усілякі новації зі стародавніх культурних центрів Середземномор'я та Близького Сходу потрапляли у Східну Європу саме через територію України.

Найдавніші людські істоти на сході Європейського континенту з'явилися саме в Україні, звідки пізніше відбулося їх розселення у північно-східному напрямку. Землеробство прийшло у Східну Європу з Балкан через Україну. Близько шести тисяч років тому з надчорноморських степів почалося розселення індоевропейських народів. Північно-Західна Україна була батьківщиною не тільки власне українців, а й більшості слов'янських народів. З античних центрів Північного Надчорномор'я культурні впливи греко-римської цивілізації поширювалися серед первісних племен Східної Європи. Київська Русь була першою середньовічною державою регіону, історичний досвід якої став підґрунтям для державного будівництва литовців, росіян та інших східноєвропейських народів.

Тому Україна znana у світі величезною кількістю різноманітних археологічних пам'яток, багато з яких унікальні за своїм культурним та науковим значенням. Все це зумовлює велику потребу у фахівцях з археології, антропології, культурології первісності, музеєзнавства, охорони пам'яток історії та культури. У розвинених країнах Європи їхня питома вага серед гуманітаріїв значно більша, ніж в Україні. У нас немає і двох сотень діючих археологів, що на порядок менше, ніж, наприклад, у значно біднішій на археологію Польщі і у 25-30 разів менше, ніж у Великобританії чи США.

В Європі добре відомі численні наукові школи українських археологів, переважна більшість яких традиційно зосереджена в Інституті археології Національної академії наук у Києві. Це створює виняткові умови для

підготовки фахових археологів у київських університетах. Однак великий науково-педагогічний потенціал Інституту археології НАНУ майже не задіяний в університетській освіті столиці. Так історично склалося ще з радянських часів, що академічні вчені фактично не залучалися до підготовки археологів на історичних факультетах вузів України.

Такий стан з археологією в університетах України дисонує зі стандартами європейської науки та освіти. Адже саме університети є головними науковими центрами (і не тільки в галузі археології) в розвинених країнах Європи. Ще більш актуальною роблять проблему розвитку археологічної науки в українських університетах хронічні фінансові негаразди, через які потерпає Національна академія наук України.

Варто нагадати, що в університетах Західної Європи та Америки викладають саме науковці, а не спеціальні викладачі. До речі, за тими ж принципами підбирали професорсько-викладацький склад в університетах царської Росії. Поява окремої професійної групи викладачів у радянській вищій школі пов'язана із заснуванням Академії наук СРСР та союзних республік. Саме в них були сконцентровані вчені, а читання лекцій у вузах стало функцією викладачів вищої школи. Перевантаженість останніх лекціями, фактично, не давала можливості викладачам повноцінно займатися науковою роботою. Зрозуміло, що така сепарація науки від освіти часто шкодила обом. Зокрема, виникали певні складності з поповненням академічних наукових структур талановитою молоддю. Безпосередня участь академічних вчених в університетській підготовці фахівців не тільки гарантує високу якість знань випускників університетів, а й відкриває нові перспективи для пошуку та залучення здібної молоді до старіючої академічної науки.

В університетах розвинених країн світу археологія та первісна історія традиційно належать до числа класичних, нормативних дисциплін. Їх популярність пояснюється тим, що саме ці науки вивчають минуле людства з моменту появи людини до поширення письмових джерел. На основі останніх ба-

зується власне історія. Письмова фіксація подій на території України, фактично, почалася близько тисячі років тому, а перші людські істоти з'явилися близько 3 млн. років до наших днів. Отже, без повноцінних курсів з археології та первісної історії гуманітарна підготовка студентів не може бути повноцінною. Адже поза освітнім процесом опиняється величезний період найдавнішого минулого людства.

До того ж, у Східній Європі існує давня традиція поєднання в освітніх та наукових установах археологічного профілю усіх дисциплін, що вивчають доісторичне минуле - археології, історії первісного суспільства, палеоетнології, палеогеографії, фізичної антропології, палеографії, нумізматики тощо. Тому більшість археологічних курсів лекцій традиційно містять сюжети зі згаданих споріднених дисциплін або під егідою археології читаються курси з антропології, нумізматики, палеоетнології (наприклад, індоєвропейстики, україногенезу) тощо. Отже, неувага до археології як освітнього напрямку створює перепони на шляху до знань з усіх наукових дисциплін про первісне минуле людства.

На жаль, несприятлива для палеоісторичних дисциплін ситуація склалася і в Києво-Могилянській академії, яка до минулого року не мала спеціалізації з археології. І це в той час, коли навіть деякі університети в обласних центрах, незважаючи на брак фахівців-археологів, мають кафедри відповідного профілю (Одеса, Луцьк, Львів, Чернігів, Харків, Дніпропетровськ).

Як відомо, перший у Східній Європі університет Києво-Могилянська академія започаткований майже чотири століття тому за зразками знаних західноєвропейських університетів. Відсутність археології серед випускних навчальних дисциплін Києво-Могилянської академії з її давніми історичними традиціями - явище аномальне і абсолютно не відповідає статусу сучасного європейського університету. Відданість історичній традиції стала додатковим стимулом для узгодження навчальних програм НаУКМА з сучасними нормами і загальними тенденціями європейської університетської освіти, зокрема, і в галузі археології та первісної історії.

Надзвичайне багатство археологічних пам'яток України робить її дуже привабливою для зарубіжних археологів та студентів, що

вивчають археологію. Адже ключі від багатьох таємниць європейської історії лежать в культурних нашаруваннях незчисленних стоянок, городищ та курганів України. Отже, відповідний сучасним нормам і загальним тенденціям європейської університетської освіти розвиток археологічної науки у Києво-Могилянській академії суттєво розширить її зв'язки із закордонними університетськими центрами.

Фундатором археології в Києво-Могилянській академії був перший завідувач кафедри культурології та археології професор М.О.Чмихов. Однак через трагічну смерть вченого 1994 р. магістерська програма з археології не була відкрита своєчасно. Як наслідок, в університеті склалася не зовсім нормальна ситуація зі спеціальністю археологія. Студенти, маючи змогу прослухати археологічні курси в бакалавратурі університету, не могли завершити археологічну освіту через відсутність відповідної магістратури. Тому протягом другої половини 90-х років набуло загрозливого характеру швидке скорочення археологічних курсів у бакалавратурі НаУКМА. Відсутність спеціалізації з археології на старших курсах університету змушувало студентів прощатися з мріями про археологію ще на початку свого навчання в Академії. За обставин, що склалися, виникла пряма загроза самому існуванню археології у будь-якій формі в Києво-Могилянській академії.

Враховуючи катастрофічний стан палеоісторичних дисциплін в університеті, кафедра культурології та археології разом з кафедрою історії та політології в тісній співпраці з Інститутом археології НАНУ відкрили в НаУКМА у 2000 р. магістерську програму "Археологія та давня історія України". Нова дворічна магістратура готує фахівців вищої кваліфікації з археології, первісної історії, антропології, музеєзнавства та проблем охорони пам'яток історії та культури. Програма складена з урахуванням кращого досвіду вітчизняної та зарубіжної освіти й науки, із залученням до викладання провідних науковців з Національної академії наук України та університетів Києва. Для читання більшості курсів запрошені знамі археологи, що зробили значний особистий внесок в розробку наукової проблематики відповідного курсу.

Завдяки спільним зусиллям Києво-Могилянської академії та Інституту археології НАНУ майбутні фахівці з давньої історії

України мають унікальну можливість прослухати 30 авторських курсів лекцій провідних археологів України. Крім традиційних курсів з археології кам'яної, бронзової, скіфо-сарматської доби, античності, ранніх слов'ян, Київської Русі плануються лекції з індоєвропеїстики, україногенези, археології українського козацтва, антропології, нумізматики. Потужний науковий потенціал Інституту археології НАНУ дозволив залучити для читання лекцій безпрецедентну кількість фахівців вищої кваліфікації: 7 докторів і 12 кандидатів історичних наук. Безпосереднє поєднання академічної науки з вищою освітою гарантує високий рівень знань майбутніх фахівців з археології та давньої історії.

Програма зорієнтована на поглиблене і всебічне вивчення останніх досягнень різноманітних дисциплін у сфері первісності. Спеціалізація за цим фахом особливо перспективна в Україні, яка є однією з найбагатших на археологічні пам'ятки країн Європи. Метою цієї магістерської програми є формування у студентів глибокого розуміння складного світу первісності, оволодіння ними джерелознавчою базою і методами її інтерпретації для самостійних досліджень давньої історії, культури та початкових етапів формування суспільства.

Дворічна магістерська програма є органічним продовженням курсів з археології, давньої історії та первісної культури бакалавратури НаУКМА. Вона спрямована на поглиблене, комплексне вивчення первісності за допомогою широкого спектру дисциплін. Серед засадничих принципів магістерської програми "Археологія та давня історія України" слід зазначити:

1) врахування кращого досвіду вітчизняної та зарубіжної освіти у підготовці фахових археологів;

2) використання наукового потенціалу Інституту археології НАН України, без тісного контакту з яким підготовка фахових археологів в Україні взагалі неможлива;

3) залучення студентів до активної наукової діяльності викладачами, які всі є діючими фаховими археологами.

До магістратури з археології та давньої історії НаУКМА приймаються спеціалісти і бакалаври історії та культурології після

успішного складання відповідного вступного іспиту. Право на вступ мають не лише студенти кафедри культурології чи кафедри історії Києво-Могилянської академії, а й випускники інших університетів України та зарубіжжя, що мають відповідну бакалаврську підготовку.

Випускники-магістри будуть багато-профільними фахівцями з ґрунтовною теоретичною та практичною підготовкою для наукової діяльності за спеціальностями археологія, первісна історія, історія культури, антропологія, музеєзнавство, охорона пам'яток історії та культури. Після успішного закінчення програми студент отримує диплом магістра історії з кваліфікаційним кодом 8.030301. Він буде підготовлений до вступу у дворічну аспірантуру з метою написання кандидатської дисертації із зазначеної тематики. Аспірантська підготовка магістра за спеціальністю "Археологія" можлива на кафедрі історії НаУКМА та в Інституті археології НАН України.

Випускник магістратури зможе працювати в установах, що відповідають його спеціалізації: науково-дослідних інститутах, кафедрах вузів, музеях, регіональних центрах археології та охорони пам'яток історії та культури, в археологічних інспекціях на місцях, а також викладати у вищій та середній школах історичні дисципліни, бути референтом чи науковим консультантом з широкого кола питань з історії, археології, працювати у відділах історії та культури газет, журналів, у культурних представництвах за кордоном тощо.

Безпрецедентне поєднання наукового потенціалу академічного інституту з новими освітніми технологіями столичного університету дозволить готувати висококваліфікованих українських археологів. Досвід такого експерименту може бути корисним у складній справі трансформації української освіти та академічної науки.

Леонід Залізняк,
керівник магістерської програми
НаУКМА "Археологія та давня
історія України",
доктор історичних наук, професор.